

Kokas Károly

Fejérváry Miklós emlékezete 9 tételben

*Egy magyar nemes, aki Davenportban (Iowa, US) fedezte fel a szabadságot
és a demokráciát*

Lincoln magyar hősei

Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában *Oct. Hung. 953.* jelzet alatt szerepel egy kézzel összeállított 19. századi fotóalbum, mégpedig „24 a volt magyar menekültség soraiból” címmel. Rajta van készítője neve, a keletkezés helyszíne és persze az évszám is: *Gyűjtötte Kertbeny Károly. Brüsszel, 1864.*

Az album összeállítója a magyar irodalom- és művelődéstörténetben jól ismert személy, **Kertbeny Károly** (1824–1882). Kertbeny élete maga is kész regény, sokat is írtak róla, de most elégedjünk meg annyival, hogy Karl-Maria Benkert néven született Bécsben, családja bajor földről származott Pestre, ahol nagyapja már 1812-ben felépíttetett egy *Magyar Királyhoz* címzett fogadót. A német-magyar Kertbeny így magától értetődően vált egyfajta közvetítő személylyé a két kultúra közt, s „belvárosi fogadós” gyökereiből és művelődési érdeklődéséből is korán megszokta a kor hírességeivel, művészeivel, politikusaival való találkozásokat. Így maradt ez az 1848–49-es szabadságharc utáni emigrációban is, ahol az emigránsok egyik viszonylag semlegesnek számító helyén, Brüsszelben is hosszabban időzött, s ott már megformálódott benne a gondolat, hogy a 48-as emigráció adatbankjának összegyűjtésén dolgozik. Az adatokat persze találkozókön, kiadványok gyűjtésén túl, személyes levelezésen keresztül próbálta megszerezni, s több száz levélben kért adatot, fényképet stb. – elsősorban Nyugat-Európában élő – emigránstársaitól. Ennek az anyaggyűjtésnek egyik máig ránk maradt eredménye az említett kézirat fényképalbuma.

Kertbeny 1864 körüli képe Brüsszelből

Az albumban – a nyilván korábban adott címével ellentétben – nem 24, hanem sokkal több fénykép és hozzátartozó leírás található hál’istennek, köztük egy feltűnő kép, 15-ös számmal.

Alatta Kertbeny – sajátos magyarságú – kézírásos szövege a következő:

ZÁGONYI KÁROLY

Amerikai ezredes, a „springfieldi vitéz”, szül. 1824-ben, 1849-ben főhadnagy, szerencsésen horvát fogságból elszöke, gyalog Várnáig. 1851. Konstantinápolyban elfogva az ausztriáktól, hatalmas casus belli Austria, Oroszország, Törökország és a franciák, angolok olaszok közt; végre „száműzött” Angolországba. Amerikába 10 év alatt kézi munkás, 1861. Fremont hadsegédje. Okt. 25-én megverte ő Springfieldnél 150 embereivel 2200 ellenségek. — Fénykép: K.W. Benitzky, New York 1863. – Zágonyinak ajándéka Kertbenynek Makk ezredes által.

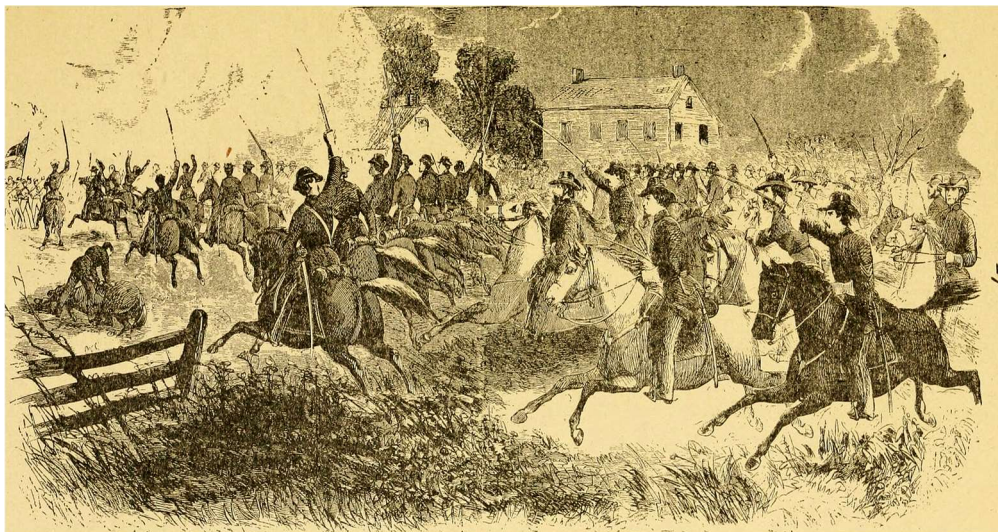

Amiért ehhez a történethez ezt a lovas képet választottam, mintegy felvezetőnek, az magáról a képről és a korabeli feliratából mind-mind jól leolvasható. Mert a kép is, s kommentárja is, hogy úgy mondjam, erős „történethordozó”

A jólfésült civileket és polgárokat, elegáns katonákat bemutató albumból meglehetősen kilóg Zágonyi ezen képe. Ha megnézzük a hálózaton található **Col. Charles Zagonyi** 1860-as évek legelejére datált egyik fotóját, látszik a különbség. Itt feltehetőleg – egyébként a híres polgárháborús fotósnak, *Mathew Brady*nek a képe – egy olyan műtermi fotót látunk, amely teljesen „kompatibilis” lenne a Kertbeny-album egyéb fotóival. A fess katonaképet mindössze pár év múlva követi egy olyan fotó, amelyik – kis túlzással talán – a 70-es évek spagettiwesternjeinek rossz arcú figuráira emlékeztet, s ráadásul akkor még szokatlan módon, nem műteremben, hanem feltehetőleg a szabadban felvett lovasfotó. Minderre a magyarázat Kertbeny kommentárjában tulajdonképpen ott

van. Zágonyi legenda lett pár év alatt, s ha utánanéznünk az amerikai hálózaton, ma is megtaláljuk könnyen mindennek nyomait, a mai Amerika is számontartja, a polgárháborús mitológia része lett. Maga az említett esemény „*Zágonyi's Death-ride at Springfield, Mo., October 25, 1861*” címkével futja be a maga történelmi karrierjét, s maradt meg az amerikai polgárháborús emlékezetben. (Úgy tudom, a Capitolium egyik folyosóját máig is díszíti róla egy metszet.)

Zágonyi, aki a szabadságharcban huszárként Bem József tábornok seregében szolgált, és vakmerő vállalkozásairól már akkor is ismert volt, pl. legalább kétszer mentette meg Bem életét, 1861-ben, amikor már majd 10 éve az Államokban élt, belépett a polgárháborús hadseregbe és a nevezetes John C. Frémont tábornok lovas testőrségének őrnagya lett. A híres-hírhedt esemény, amiről szó van, 1861. október 25-én történt, ami a *springfieldi csata* vagy más néven „*Zágonyi lovasrohama*” ill. „*halálvágtája*” néven vált ismertté. A történet veleje, hogy a missouri Springfield fontos erődítmény volt a déliek kezében, talán 2000 katona védhette. Zágonyi eredetileg zavarkeltés céljából támadja meg a város védőit, mások szerint csak felderítésre volt parancsa.

Mindenesetre mintegy 150-200 fős – huszár módra kiképzett, ill. részben veterán magyar huszárokból toborzott – csapatával olyan fergeteges, s a kiképzetlen, gyakorlatlan védők számára soha nem látott lovasrohamot produkált, hogy az megtörte a védők ellenállását, és hirtelen el is foglalta a várost. Mindezek nyomán nemcsak Springfield szabadult fel, hanem egész Missouri is az északiak kezére került. Ráadásul a győzelemnek különös jelentőséget adott, hogy a polgárháború elején inkább a déli győzelmek voltak jellemzők, tehát az eseménynek nagy és erős lélektani hatása is volt, a stratégiai, pláne taktikai elemein túl. A springfieldi roham után Zágonyit ezredesnek nevezték ki. 1863-ig maradt a hadseregben, s amikor Frémont lemondott, ő is nyugdíjazását kérte. Ezután készülhetett a lovas fotó, talán el is szegődött már egyéb fegyveres „munkakörbe”, volt hozzá ajánlólevele.

Miért mutat önmagán túl, ill. miért szimbolikus is picit ez az eset a történetünk szempontjából?

Ennek megértéséhez azt is látni kell, hogy Zágonyi egy nagyobb közösség részeként vett részt a polgárháborúban. Pivány Jenő neves amerikai magyar történész alapkönyve szerint (*Hungarians in the American Civil War*, Cleveland, 1913) mintegy 800 magyar harcolt az amerikai polgárháborúban, közülük 7 volt tábornok (ebből 5 dandárparancsnok), 15 ezredes, 2 alezredes, 13 őrnagy, 12 százados és a többi alacsonyabb rangú tiszt. A közkatonák létszámát nem is tudjuk pontosan, mivel a névjegyzékekben nem szerepel a katonák nemzetisége, legfeljebb csak vezetékevek alapján tájékozódhatunk. Azt tudjuk, kevés kivétellel az Egyesült Államokba kivándoroltak – persze elvi okokból – az északi oldalon harcoltak. Érdekesség, de az is ismert, hogy hasonlóan a második világháborús navahó indián történethez, a „kódbeszélőkhöz”, a polgárháborúban, ott ahol magyarok is szolgáltak nagy számban, az északi hadsereg a magyar nyelvet használta a rejtjeles üzeneteknél. (Amiben impliciten az is benne van, hogy a kódot a déliek nem tudták megfejteni, mivel alig szolgáltak magyarok közöttük).

Mindezek után nem nagy bátorság kijelenteni, hogy a 48/49-es szabadságharc elgyászolása után, Kossuth frenetikus amerikai útjáról nem is beszélve, a magyar név jól csengett főként az északi államokban, különösen azok neve, akik vagy az egykori szabadságharchoz, Kossuthhoz, vagy a frissen lezajlott polgárháborúhoz köthették nevüket. Emlékezésünk alanya, idősebb Fejérváry Miklós mindkét feltételnek megfelelt.

Fejérváry Miklós (1811–1895)

Az emlékalbumok – **autográf-gyűjtemények** – vezetésének szokása igen régi az európai kultúrában, pl. századokon át az európai egyetemek látogatásával (peregrináció), annak emlékeinek írásos gyűjtésével fonódott össze. Ez a szokás alakulhatott át a hírességek autográf szövegeinek gyűjteményévé: Jósikánál kézenfekvő volt, hogy levelezéséből is tett abba egyet-egyet, ill. a nevezetes személytől más írást, adott esetben verskéziratot is akár.

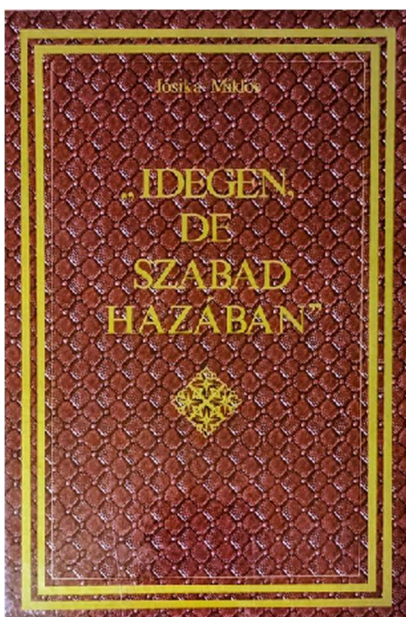

A csata, ill. támadás színhelyét máig feliratos emlékoszlop jelöli

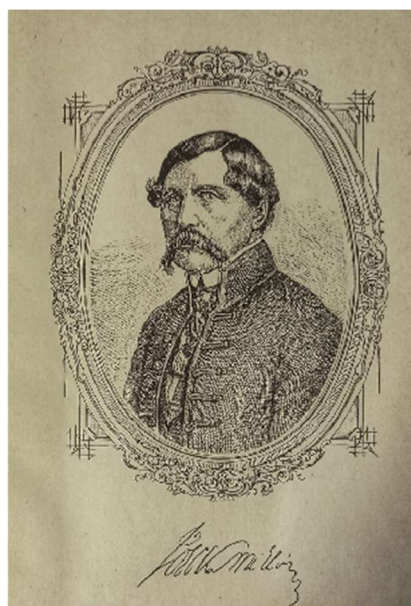
Fejérváry nevét sok forrásból ismerhetjük, de a személyes világa, az intimitást sugalló forrásközegeként valószínűleg csak báró *Jósika Miklós* közeli barátjához intézett és igen kiterjedt, legalább 150 terjedelmes levelet tartalmazó korpuszából volna megismerhető. Ám ezek a Jósikához szóló, Brüsszelbe, majd feltehetőleg

Drezdába címzett levelek elvesztek sajnos, vagy legalábbis kallódnak, lappanganak valahol. Mégis valamit segít a helyzeten az, hogy két levelet Jósika Miklós betett nevezetes *autográf albumába*,

amelynek eredetijét sokáig nem pontosan tudtuk, hol van, de újabban hála Istennek előkerült – s hiánytalanul – a kolozsvári Állami Levéltárból. Mindenesetre egykori kiadására úgy kerülhetett sor 1988-ban, hogy a századforduló lelkes könyvtáros-levéltáros történésze, Szádeczky-Kardoss Béla lemásolta, s ez a másolat fennmaradt a szegedi Klebelsberg Könyvtár kéziratgyűjteményében. A levelezés másik fele, az a 164 levél, amit Jósika báró írt Fejérvárynak az óceán túlsó partjára – Fejérváry később hazatelepülő leányának hála – az Akadémia kéziratárában kötött ki. (kiadásuk lásd. Idegen, de szabad hazában, Bp. 1988.)

A Jósika-Fejérváry levelezés és emlékalbum kiadása

Jósikát ábrázoló metszet, ill. az író aláírása

A Münchener kódex megtalálója?

Fejérváry Miklós életrajzaiban rendre késő reformkori politikai szereplőként, 48-as kormánybiztosként, majd a politikai emigráció egyik hírességeként jelenik meg. Kevesebben tudják, hogy tulajdonképpen egy, a magyar kultúra szempontjából egyáltalán nem lényegtelen tárgyi felfedezés is a nevéhez fűződik, de még sokkal korábról. Az imént Kertbeny albumánál közöltük annak nemzeti könyvtárbeli jelzetét: az octavo, azaz nyolcadrét kódexeink között a 953. Ebben a sorban az első – ha szimbolikus névvel is, hisz nincs idehaza – az *Oct. Hung. 1.* pedig a nevezetes *Münchener kódex*.

Ezt a 125 levél terjedelmű, a négy evangélium fordítását tartalmazó magyar nyelvű kéziratot, ami kb. 1466-ban készült, ma is a Bayerische Staatsbibliothek (München) őrzi, erre utal a neve is. Jelentősége felbecsülhetetlen, hisz másik két társával együtt (a Bécsi és az Apor-kódex) szervesen összetartozva legkorábbi magyar bibliafordításaink különböző részeit őrizte meg, s amit a szakirodalom jelentős része *Huszita Bibliaként* tart számon.

A források és kézikönyvek többsége szerint e kódexet – európai tanulmányútja során, ahogy akkoriban mondták, „könyvtári búvárlatai” közben – Fejérváry Miklós fedezte fel, mégpedig 1834-ben. (Azért mondom, hogy a szakirodalom többsége, mert a legújabb kutatások felvetik, hogy a nyelvemléket mégsem Fejérváry Miklós találta meg 1834-ben, hanem talán a régészkedő Fejérváry Gábor 1833-ban).

Két keserű ember barátsága

Jósika az említett emlékalbumába bekötött két levele mellé írva, így jellemezte őt: „*Fejérváry Miklós barátom ... a forradalom után szándékosan hagyta el Magyarországot, s Amerikába vándorolt ki. Most Davenportban lakik – Mississipi partján – mint nagy kiterjedésű földek tulajdonosa.*”

Fejérváry életéről, főleg korai éveiről, viszonylag keveset árulnak el a források. Tudjuk, hogy 1811-ben született, jogot végzett, s az 1830-as években részt vett Hont megye haladó reformmozgalmaiban. 1834-ben országgyűlési képviselő lett. Ettől kezdve a források ellentmondóak: Vasváry Ödön szerint továbbra is részt vett a politikai életben, sőt 1848-ban kormánybiztos volt, míg lányának 20. század eleji visszaemlékezése szerint 1845-ben, Kárász Karolinával kötött házassága után már visszavonult a politikai élettől, s valójában az 1848–49-es eseményekben sem vett részt.

Ebben az olvasatban tehát nem tipikus 48/49-es menekült volt Amerikában. A kivándorlás gondolata lánya szerint már hosszabb ideje foglalkoztatta. Mindenesetre az biztos, hogy 1851-ben indult útnak családjával, s úgy egy éves brüsszeli tartózkodás után Anglia érintésével tovább hajózott Észak-Amerikába, ahol Perczel Miklóssal együtt indult el letelepedési helyet keresni. 1853 őszén érkeztek meg az Iowa-állambeli Davenportba, amely – állítólag Pest-Budához hasonló folyóparti fekvése miatt – mindkettőjüknek nagyon megtetszett. Fejérváry itt háromezer dollárért földet vett, ezzel meg is alapozva gazdagságát, mivel a vasút elkészülte után a föld értéke sokadjára nőtt.

Utaltam rá, hogy két keserű ember van a történetünkben. Az egyik, tudjuk, Jósika. A másik, lehet talán eredendő alkata miatt is – bár leveleiben nem nélkülözi ő sem a fanyar humort és az ironikus megjegyzéseket –, az író amerikai levelezőpartnere, Fejérváry Miklós. De nála a valódi ok egy fiatalember halála, akinek emlékét legtöbb helyen **Jr. Nicholas Fejérváry** néven találjuk meg. Fejérváryék fiúgyermeke még Pesten született 1844-ben és Davenportban halt meg 1863-ban. Ami a keserűséget s gyászt ebben a történetben súlyosabban hordozza, hogy az ifjú 17 évesen bevonult az északiakhoz, és az első csaták egyikében olyan súlyos sebet kapott, hogy valójában alig másfél év

múlva, de már otthon, abba halt bele. Szülei az oakdale-i temetőben létesített családi parcellában helyezték örök nyugalomra, ahová később ők is temetkeztek.

A davenporti *The Palimpsest* alább még majd emlegetett cikke így írt erről Fejérváry halála után alig 30 évvel:

„Tizenöt éves korában Nicholas belépett a daveni Griswold College-ba. A polgárháború azonban megszakította éppen csak elkezdődött iskolai karrierjét, mert tizenhét évesen bevonult, és nem sokkal később elesett. Tragikus sorsa szörnyű csapás volt szülei, főként apja számára. Bár Fejérváry úr bátor kísérletet tett arra, hogy feleségével és lányával változatlan folytassa életét, de az életöröm nagy része elmúlt a fiú halálával, aki számukra egy oly nagyszerű férfikor minden ígérését hordozta.”

Levelezés Jósikával

Nem tudunk arról, hogy Jósika Miklós báró (1794–1865), akit az első magyar történelmi regény, az Abafi (1836) írójaként emelgetünk ma, itthon Magyarországon is közelebbi kapcsolatban lett volna Fejérváryval.

*Jósika Brüsszelben készült
fotográfiája Dézsi Lajos neves
monográfiájából*

Jósika valóban menekült volt, ő teljesen belevetette magát a 48/49-es küzdelmekbe, annyira, hogy a Honvédelmi Bizottmány tagja is volt, így nem csoda, hogy menekülnie kellett. Mindezt bizonyítja, hogy az 1849 utáni folyamatos megtorlásokban őrá is halálos ítélet mondtak ki: Jósikát 1850. január 5-én beidézte a rendkívüli haditörvényszék, és mint felségsértőre és lázadóra kimondta a halálos ítéletet; Pesten 1851-ben az azóta lebontott és igen hírhedt Újépület mögötti téren ezt rajta és 35 társán *in effigie* (azaz képletesen) végre is hajtották. Jósikát, aki a szabadságharc korának idősebbik nemzedékéhez tartozott már, az egész emigráns lét jobban megviselte lelkileg, mint társait. Anyagilag sem álltak túl jól, mintegy 2000 forintot tudtak mozgósítani. Az idegenbe kerüléstől, hazája reménytelen állapotától, családja egyre rosszabb helyzetétől megkeseredett Jósika mindennapjainak hűséges krónikáját adja az említett levelezéskötet (*Idegen, de szabad hazában*),

lényegében pont Fejérváry Miklóshoz írott levelei által.

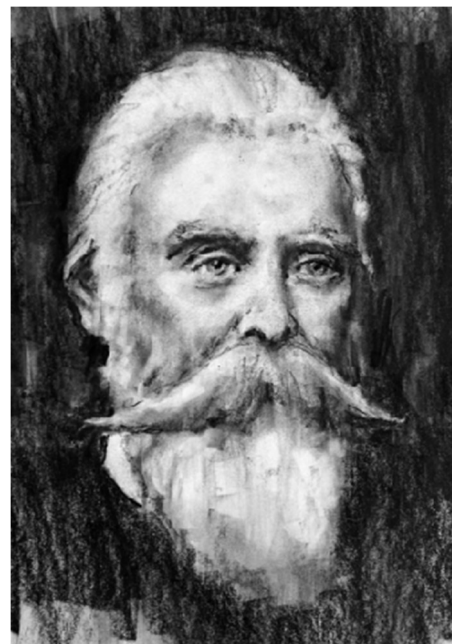
Jósikáéknak – hasonlóan a többi menekülthöz – eléggé tetemes magyarországi birtokaikat a haditörvényszék lefoglalta, rokonaikkal nem is érintkezhetek, s így valójában senkijük sem volt, akitől segítséget várhattak volna. Felesége, a Jósikánál majd 20 évvel fiatalabb Podmaniczky Júlia

(akit később mi íróként is megismerhettünk), kényszerűségben csipkeüzletet nyitott Brüsszelben, emellett németre fordította férje regényeit, és kiadót szerzett nekik. (És mivel a „kivégzett” szerző neve irritálta volna az osztrák hatóságokat, ezért egészen 1860-ig „Eszther szerzője” álnéven adták ki a műveit – az 1853-ban névtelenül kiadott Eszther c. regénye után).

A helyzetük lassan konszolidálódott, bár a Fejérváryval folytatott levelezésből kiderül, hogy az angolra fordítási terv füstbe ment, mert a kiszemelt fordító megszökött a pénzzel. Jósika nagy vágya is teljesült: Brüsszelben önálló házat tarthatott, körülötte kis kertet rendezett be.

Az 1859-ben az egész migrációt felkavaró katonai és politikai események (az osztrák császárság solferinói veresége és a nyomában keletkezett politikai helyzet) lázában fogant meg a terv Kossuthtal, hogy Jósika vezetése mellett ún. központi irodát állítsanak fel az emigráció számára. Az elgondolás része volt, hogy minden jelentősebb világlappal érintkezve, folyamatos napi kérdéssé tegyék a magyar ügyet, hogy a tárgyban az érdeklődést fenn tudják tartani. Jósika ebben a témában – utalok még majd rá – vagy 130 levelet váltott Kossuthtal. A politikai helyzet konszolidálódott, ahogy Kemény Zsigmond szerette idézni Palmerstontól, „*az európai súlyegyen helyreállt*”, így az addig élénk tevékenység hamarosan, 1861 májusában pénzhiány miatt megszakadt. Ne feledjük, Jósika ekkor már 65 éves, ami akkor egészen más kort jelentett, mint ma. Régóta betegségekkel küzdött, pedig felesége igazán mindent megtett, hogy kényelemben és nyugalomban éljenek, de mégis úgy döntöttek, hogy az olcsóbb s talán kedvezőbb éghajlatú Drezdába költöznek át. Itt szembesült azzal, hogy magyarországi kiadói a teljes irodalmi kurzusváltás nyomán (jött egy egészen más irodalmi stílus, elsősorban Jókaiival) szinte minden átmenet nélkül felmondták szerződéseit. Pénzüik hamar elfogyott, s már csak a brüsszeli eladott ház árából éldegéltek. Betegségei napról napra súlyosbodtak, végül 1865-ben itt, Drezdában meg is halt. Így levelezőtársa, Fejérváry, aki nála azért jóval fiatalabb, éppen harminc évvel éli majd őt túl.

A Jósika és a Fejérváry család tehát minden bizonnyal 1851-ben, Fejérváryék brüsszeli tartózkodása idején ismerkedett meg egymással. 1851 decemberétől kezdve, miután Fejérváryék továbbindultak Amerika felé, rendszeresen leveleztek egymással, s ez egészen Jósika 1865 februárjában bekövetkezett haláláig így is maradt. Jósika minden hónap elején részletes levélben számolt be barátjának a legújabb európai, ezen belül a magyarországi hírekről, az emigráció tevékenységéről és persze saját életük alakulásáról; cserébe ugyanilyen rendszerességgel kapta a legújabb amerikai

Az idős Fejérváryról készült 20. századi festmény, nyilván korábbi metszetek alapján

híreket (a levelek majdnem egy hónap alatt tették meg az utat!). E válaszlevelek, mint már említettük, kettő kivételével elkallódtak. Jósika leveleit azonban Fejérváry gondosan megőrizte, s halála után, hazatelepülő leánya a múlt század végén a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta a terjedelmes, összesen százhatvannégy levélből álló kéziratköteget. (Egyébiránt az alma nem esett messze a fájától: Fejérváry Celesztina szülei halála után, 1893-ban Európába utazott, majd hazaköltözött Magyarországra és 1896-ban letelepedett Mezőberényben. Megvásárolta báró Vécsey Józsefnétől a mezőberényi kastélyt, ami egykor a nagyszülei tulajdonában volt és otthonaként rendezte be. A kastély parkját ekkor már Celesztina-parkként emlegették. Celesztina a hitnek, a katolikus vallásnak és az adakozásnak szentelte mindennapjait. Gazdagságukat nemeslelkűen használta fel, és sok szegénységben élőkön segítették).

Fejérváryék életéről például a szintén davenporti emigráns Spelletich család egy hölgytagjának feljegyzéseiből alkothatunk fogalmat. Az illető leírja a város közepén álló, háromemeletes, „kastélyszerű” házat, a gazdag étkezéseket, a gyönyörűen rendben tartott parkot. Fejérváryékot milliomosoknak tartja, a családfőt gögös embergyűlölőként jellemzi: „*sohasem hallottam egy melegebb szavát...*”

Polgártársai a jelek szerint annál többre becsülték: egyes feljegyzésekből tudjuk, hogy az ötvenes években városi bírónak is választották, majd egy ideig szintén városi képviselő is volt. A birtok, a későbbi park eredetileg 21 hektáros volt, tulajdonképpen ezt a birtokot ill. a rajta lévő nagy koloniál stílusú házat adta 1902-ben Fejérváry lánya a városnak parkként való használatra. A város honlapja szerint maga a park jelenleg körülbelül 75 hektár.

*Davenport helye az USA térképén s a város 19. század végi térképe
(Google és [etsy.com](https://www.etsy.com))*

Mindenesetre 1895-ben, az akkori idők átlagához képest Fejérváry meglehetősen idős korban, és igen jó emlékeket hátrahagyva távozott az élők sorából. Végrendeletében alapítványt tett az idős, munkaképtelen farmerek javára. Ez akkor 35 ezer dollár volt. Azt tudni kell az összeg értékének

elképzeléséhez, hogy az mai áron számolva majdnem másfél millió dollárt tesz ki.

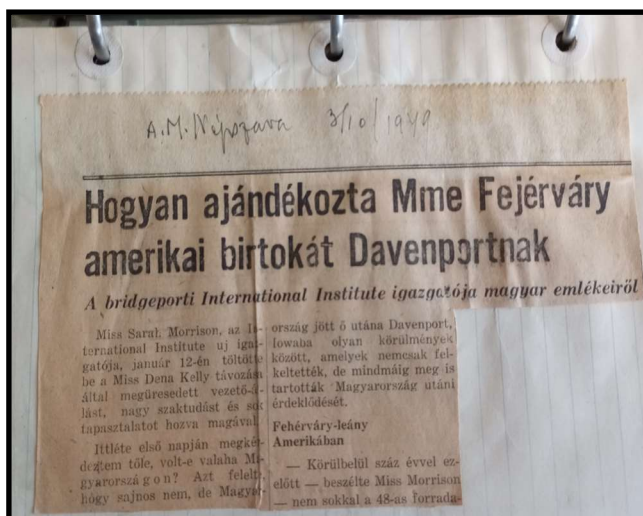
A Fejérváry-ház, az idősothton

Az ún. Fejérváry Otthon megépülésekor és aztán 1908-ban, több idős bentlakóval az előtérben

A képeken tehát az idős farmerek ún. Fejérváry-otthona látható. Az otthont annak idején 15 000 dollárból építették a város szélén. Az otthonhoz a pénzt és építéséhez a földet Fejérváry adományozta 1892-ben, azzal, hogy 35 ezer dolláros alapítványt hozott létre egy intézmény számára, amely az Amerikában született idős farmereket látja el, olyanokat, akik legalább 25 évig gazdálkodtak Scott megyében, Davenport környékén. Amikor a házat építették, egy kukoricatábla volt közte és Davenport városának északi széle között. Csatornahálózat és gázvezeték nem volt különösebben messze. A terület körüli ösvények helyére járdák jöttek, délebbre pedig több háztömbnyire már ott volt a villanyvilágítás. Mindez jónak tűnt Fejérvárynak, aki a megszokott, egyszerű és kényelmes életet szerette volna felkínálni a bentlakóknak. A házat lámpák világították meg kívülről is. Az ételek elkészítése és a sütés nagy központi konyhán történt, a szobákat télen kályhákkal, tavasszal és ősszel kandallóval fűtötték.

Fejérváry úgy képzelte, hogy egy ilyen gazdálkodó vidéken, mint Scott megye, soha nem lesz több tucatnyi rászorulónál, akik ne tudnák idős korukra ellátni magukat, ezért az otthont nem úgy építették, hogy ennél több embert el tudna látni. Hét és fél hektárnyi terület vette körül a házat, ahol az intézmény fenntartására ügyelők bőséges zöldséges veteményekkel és kiterjedt gyümölcsösrel

Egy tipikus beragasztott cikk az Amerikai Magyar Népszavából a Vasváry-gyűjtemény gazdag Fejérváry-dokumentációjából

Ez a metszet jól mutatja, mire gondolhatt Perczel és Fejérváry, amikor Buda és Pest fekvéséhez hasonlóknak vélték Davenportot

Forrás: <https://www.loc.gov/resource/g4154d.pm002100/>

rendelkeztek. A pincében volt egy kis asztalosműhely, ahol a lakók elvégezheték a kisebb javításokat, sőt ügyes kis ajándékokat is készíthettek barátaiknak vagy a városlakóknak. Az otthonban volt egy baromfiudvar és egy istálló, hogy egész évben friss tojást és tejet biztosítsanak, valamint rengeteg csirkét a vasárnapi étkezésekhez. A telek egy része sima mező volt, más részét sokféle fával ültették be, s egy legelőt is elkerítettek. Minden lakó saját nagy szobát kapott csiszolt keményfa padlóval és magas mennyezettel. Minden szoba egy vagy több nagy ablakkal rendelkezett, sok szobában volt kandalló, és mindegyik egyszerű, régimódi, kényelmes stílusban volt berendezve. Az otthon összesen 18 nagy szobát tartalmazott, s lehetőség volt később a tetőtérben további nyolc vagy kilenc szobát kialakítani. A földszinti elhelyezés az alapító szándéka szerint megkímélte az igazán idős embereket a komolyabb lépcsőzéstől. A könyvtár és az ebédlő is a földszinten volt. A lakók és a ház fenntartója, gazdája ill. annak családja együtt ettek egy hosszú asztalnál.

A később bővebben tárgyalt 1928-as *The Palimpsest*-cikk így ír erről: „Amikor a család letelepedett Davenportban, a helyi iskolákat nem tartották megfelelőnek a két gyermek számára, ezért Fejérváry asszony, akit még Pestalozzi tanítványa nevelt, férje hozzáértő segítségével vállalta a gyerekek tanításának felelősségét is. A Fejérváry-ház könyvtára szokatlanul nagy és gazdag volt, és a gyerekek oktatásához is bizonyára inspiráló környezetet teremtett.”*

A helyi önkormányzat – elavultság miatt, mert nem felelt meg az állami egészségügyi és tűzbiztonsági előírásoknak – végül 1975 körül rendelte el a létesítmény bezárását, végül 1977 szeptemberében harminc idős lakos hagyta el azt.

Emlékezete 1928-ból

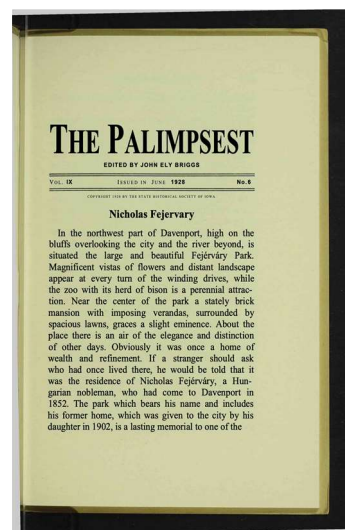
A John Ely Briggs által szerkesztett davenporti *The Palimpsest* 1928-as (IX. évf.) 6. számában *Marie E. Meyer* egy különösen szép esszében emlékezik meg Fejérváryról és mindarról, ami emléket hagyott maga után Davenportban.

„Davenport északnyugati részén, magasan fent, a városra és a folyón túlra is átnéző sziklaszirteken található a nagy és gyönyörű Fejérváry Park. A kanyargós utak minden kanyarulatából pompás kilátás nyílik a közeli szép virággyásokra és a távoli tájra, az itt lévő állatkert pedig a bölénycsordával mindenkinek mindig vonzerőt jelent majd. Mindennek közelében – egy kis domboldalon – a park központi részén impozáns téglakúria emelkedik, széles tornácokkal, körülveve tágasan pázsittal. A hely a régi idők eleganciáját, sőt előkelőségét idézi. Nyilvánvaló, hogy egykor tehetős emberek otthona volt és az egész igen kifinomultnak hat. Ha egy arra járó idegen megkérdezi a helyieket, vajon kinek az otthona volt ez egykoron, azt mondják neki, hogy ez »Nicholas Fejérváry« család lakhelye volt egykor, aki magyar nemesemberként érkezett ide a távoli Európából még 1852-ben. A park, amely ma is az ő nevét viseli és magában foglalja egykori otthonát is, amelyet lánya 1902-ben ajándékozott a városnak, maradandó emléket állít Davenport e kimagasló alakjának.

[...] Az 1840-es évek végi európai forradalmi lázongások korszaka szerencsét is hozott az Egyesült Államok számára, mert ebben az évtizedben sok kiváló és tehetséges ember hagyta el szülőföldjét ott, lévén ezek polgári kormányzás ügyét szorgalmazó hazafiak, akik vágyaikkal végül felkeltek elnyomóik ellen, majd levert szabadságharcaik és forradalmaik után Amerika felé fordultak, mint saját politikai eszményeik országa felé. Nagyon hamar azután, hogy Iowa egyáltalán önálló állammá lett, ezek a bevándorlók ideérkeztek és telepes részesei lettek a klasszikus amerikai pionírmozgalmaknak. Mivel maguk is szabadságszerető egykori földtulajdonosok voltak, a szabad földeken fekvő otthonalapítást részesítették előnyben. S Iowa gazdag természeti és gazdasági adottságai számos lehetőséget kínáltak a gazdálkodás, de az üzleti élet terén is. Ezek közé az emberek közé tartozott Fejérváry Miklós is.

*Illedelmes, méltóságteljes, még az európai udvariasság régi-vágású iskolájának igazi úriembere volt. Vékony testalkatú és középmagas, előkelő megjelenését dús bajusz és hosszú szakáll emelte ki, csendesen és szerényen mozgott az egyre növekedő város életében, ahol még mindig sokan emlékeznek rá. Davenport történelmének kiemelkedő személyiségei között is emlékezetes marad a feltűnően nemes jellemű magyar lovagias alakja.”**

A cikk feltűnőnek találja Fejérváry nyelvi kultúráját, ez az ott kicsit szokatlan jelenség úgy tűnik, emlékezetes maradt az amerikaiak számára, hogy a magyaron kívül jól ismerte a latint, nem szerette a németet (úgymond hazája ellenségei nyelve), de igen jól beszélt, a franciával is elboldogult (a helyi emlékezet szerint még a napóleoni háborúk miatt tanulta meg), és jellegzetes volt elegáns angolsága

is. (Egy másik forrás azt is elhűlve meséli, hogy olvasott ógörögül is, de tudott spanyolul, olaszul is, sőt állítólag valamennyire a szanszkrittal is elboldogult). A szerző miután röviden vázolja Fejérváry ifjúságát, társadalmi osztályát és jurátusi tanulmányait, érzékletes rajzát adja, persze észak-amerikai szempontból a magyarországi politikai helyzetnek, amiből kialakult az ott is kultikusan kezelt forradalom és szabadságharc.

Ez a kép a davenporti Fejérváry-rezidienciát ábrázolja, már Fejérváry Miklós halála után. Érdekessége, hogy jól látszódik rajta az az üvegezett télikert, amiről oly hosszan leveleztek Jósikával is, aki Amerikából próbált hasonlóhoz hozzájutni, barátja segítségével

Érdekesen és finom tollal taglalja azt is, miért volt ennek az emigráns csoportnak természetes vonzalma „Északhoz”, és leírja, hogy még éppen beletartozott a „go West” nemzedékbe, abba a generációba, amelyik európaias, de mégis jellegzetesen más civilizációt teremtett Amerikában.

„Fejérváry úr Erie, Cleveland és Chicago után érkezett Davenportba (és a pletykák szerint egy arannyal teli zsákot hozott magával), majd a város magasabban fekvő részén vásárolt egy földterületet, amely ma a Fejérváry Park része. Itt egy impozáns, vörös téglából épült házat terveztetett és emelt, amely építészetében és berendezésében is sokat megőrzött a régi világ hangulatából és bájából. Szokásához híven minden döntést, minden részletet alaposan átgondolt. Személyesen felügyelte a ház építését és a park kialakítását is. A ház tégláinak nagy része a helyszínen készült, de az épületgépészet az New Yorkból érkezett. [...] A házépítés és a telekredezés befejezésekor az egész egy szépen rendezett tetszetős birtok mintapéldányává vált. A telek szépsége és az onnan nyíló impozáns kilátás egy csapásra Davenport egyik látványosságává tette a Fejérváry rezidenciát. Szőlőültetvényeivel és kertjeivel, gyönyörű lugasokkal és csordogáló patakjaival valami ősi biztonságot és elégedettséget sugallt, áthatotta a jólét és az erős kulturális örökség kisugárzása. Természetes,

*hogy egy ilyen vendégszerető tulajdonosnak és kedves feleségének e tágas otthona sok száműzött magyar számára vált találkozó- és olykor menedékhelyévé, és itt senkit sem utasítottak el szerencsésebb honfitársuk segítségével és tanácsai nélkül.”**

Fejervary otthoni, magyarországi és emigrációs politikai érdeklődéséről egy érdekes információ is megbújjik az 1928-as megemlékezésben, ti. hivatkozik a davenporti egyik lap, a *Democrat* egy cikkére, mely szerint az említett 1859-es „reményekkel teli” év májusában a lap azt a hírt közölte: „Kossuth Lajos, a magyar hazafi felszólította Fejervary Miklóst, hogy térjen vissza Magyarországra, és segítsen a szabadságküzdelmekben”. A *The Palimpsest* erről azt mondja el, hogy Fejervary nem reagált híres honfitársa felkérésére, nyilván belátta, hogy nem úgy alakultak az események, ahogy Kossuth is és még sokan remélték, még nem jött el az idő a függetlenség megszerzésére. Politikailag egyébiránt Fejervary nem volt közömbös, már csak fia halála miatt sem, így a polgárháború idején lelkes támogatója volt az Uniónak, mert világosan felismerte, hogy az Egyesült Államokon belüli hatalmas küzdelem egyetemes elveket is érint. Későbbi éveiben is mozgatórugója volt a davenporti „Main Street”-en – a szabadság ügyében elhunytak tiszteletére – állított nagy polgárháborús emlékműhöz szükséges pénzalapok összegyűjtésének. A politikában nyilvánosan nem kötelezte el magát egyetlen párt mellett sem, bár azt tudjuk, hogy 1872-ben a republikánusokkal szavazott, és akkoriban Horace Greeley szenátort támogatta, aki nem lett egyébként elnök. Később pedig a

Fejérváry síremléke ma

demokrata Grover Cleveland lelkes csodálója lett, így Cleveland elnök (első elnöksége: 1885–1889) nagyméretű portréja ott függött a könyvtárában, és emlegették a davenportiak, hogy Fejérváry gyakran hivatkozott kedves elnökére beszélgetéseiben is.

A cikk az áttekintést úgy fejezi be, hogy „*Fejérváry Miklós az olyan emberek ritka csoportjába tartozott, akik többet tudtak visszaadni az életnek, mint amennyit attól megkaphattak...*”

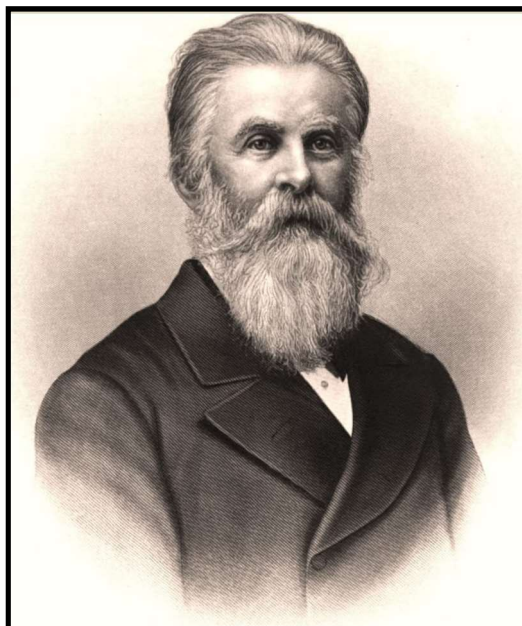
Fejérváry maga is megszólal

Említettem, hogy ugyan Fejérváry Jósikának írott vagy másfél száz levele elkallódhatott, de kettő Jósika autográf-gyűjteményében fennmaradt, így őt magát is meghallgathatjuk, „saját hangján”, saját szavaival. A téma jellegzetes ebben az 1855-ös nyári

levélben, az otthoni helyzetéről van szó persze megint, a Bach-rendszer poklának mélye ez éppen.

„*Nemcsak a te leveledből hanem máshonnan érkezett tudósításokból is látszik, hogy odahaza csakugyan napról napra halad rák módjára az existencia a javulás felé, még feleségemnek fekete-sárga nénje, Festetich F. is nehéz időkről, öszvehúzásról etc. etc. ír. Hát még az olyasoknak milyen lehet sorsa, akik nem Keresztes Dámák, nem Bernát-félét értek, mint gondolhatod, és az osztrák bölcsességét és jóságát sohasem becsülték érdemén túl. Nemrég érkezett ide egy pécsi ember, ki mint mond, négy hónap előtt hagyta el német magyáriát, hol állítása szerint csakugyan nem lehet már megmaradni.*

Egyszer volt nálam is, miután látta, hogy itt gazdasági tisztak mi állítása szerint fachja [szakmája] non dantur [nem léteznek], ismét eltűnt más régiókba kalandozni, míg az erszény sorvadása nem hozza majd praktikus gondolatokra. Már néhányszor csudáltam embereinket, kik azon gondolattal jönnek ide által, hogy itten fellelik a régi Magyarországot Jankee fordításban, és ha ezt nem találják, sóvárognak a zsandárok és finyázt bakterek után, mint a legszerelmesebb kandúr éjjélkor. Ha az osztrák csakúgy meg akarja akadályozni a kivándorlást, ilyen specimeneket [példányokat] kellene saját költségén hazahozatni in aliorum salutare exemplum [a többiek üdvös példájára], jobban kifizetné magát ezen beruházás, mint a Kuthy Lajosra pazarlott fizetés. Ezen dominus [úr] ismét eszembe juttatta, hogy mi sors várt volna reánk le nem győzetésünk

Fejérváry időskori és korabeli képe

esetére az ily fajta nagy emberek alatt. Hidd el, hogy az öregúrnak mégis több judiciuma [ítélőképessége] van, mint Kossuth Lajosnak, ki megjövendölte, hogy az angol-francia sereget meg fogja fogni Szevasztopol. Hogy N[émeth] Lajos a régi pecsovicsokat dicséri, nem csudálom, hisz éhség idejében mindenfélét bevesz az ember gyomra. Hogy Teleki Laci jobb kedvű, annak igen örülök, adja az ég, hogy ez tartson; őreá is már eleget mért a sors, mely talán másokra fordíthatná súlyos figyelmét. Kérlek, köszönts őt és Almásyt részemről igen szívesen. Ha ez utóbbi azért szomorú, mert neje és gyermekei után sóvárog, igen sajnálom, de mért eresztette haza, vagy mért nem hozatja ismét ki legalább az utóbbiakat? Az lesz a felelet, tudom, hogy non datur moneta [nincs pénz]. Ezen objektiót [ellenvetést] csak bizonyos mértékben fogadhatom el, mert annyit bizonyosan otthon is költenék, mennyivel bárhol is lehet existálni, így tehát az akarat hiányzik csak valahol, és ezen segíteni nem lehet! Ugyan mondd meg, hogy embereink meddig akarnak még reményből élni? Az újabbi események is megmutathatták már nekik, hogy a kormányoktól nem lehet semmit várni, a népek pedig - no már ezekről kár beszélni is.”

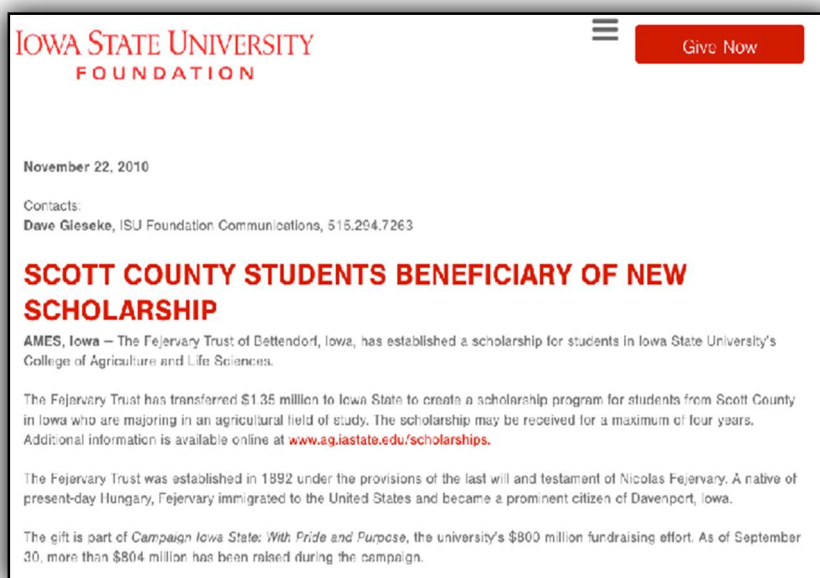
Némi magyarázat az idézett részlethez azért elkél: az említett „Keresztes Dámák” a „Csillagkeresztrend” nevű osztrák női rend tagjai voltak, s csak a magas arisztokráciához tartozó asszonyok vagy özvegyek lehettek tagjai, s az utalás, hogy „nem Bernát-félék”: célzás Bernáth Gázsira, az ismert reformkori humoristára, aki a prostituáltakat nevezte keresztes dámáknak. Kuthy Lajos író pedig megélhetési gondokból megyei főbiztosságot vállalt, s ezzel kompromittálta magát, s mindez a kortársakban erős ellenérzéseket keltett. Teleki gróf ezeknek az időknek tragikus, depresszióra hajló alakja, akit a helyzet, a kilátástalanság, az osztrák zsarolások stb. — kicsit Széchenyihez hasonlóan — öngyilkosságba hajtottak.

Most nem célunk a többször említett Jósika–Fejérváry-levelezés irodalmi és stiláris értékeinek méltatása (ez megtalálható az *Idegen, de szabad hazában* előszavában), de annyit azért érdemes leírni, hogy ha lefejtjük ezekről a régies nyelvezet néhány fordulatót és megértjük a soknyelvű szellemeskedő és erősen a kortársi hírvilágra épülő utalásokat, akkor egy meglepően modern jellemzőkkel felszerelt szöveget kapunk. Ebben egyébként Fejérváry nem is nagyon marad el az író Jósika képességeitől, a kettejük levelezése e szempontból is párosítható egymással. Ezeknek a leveleknek ma is élő szövegekként való olvashatóságát talán az okozza, hogy nagyon hasonlítanak a modern – inkább értelmiségiként elképzelhető – ember ironikus, szarkasztikus, bizonytalan, hétköznapi beszédre hajzó, de irodalmias felhangokat is szívesen használó megszólalásaihoz. Leginkább megkapóak a mindennapok apró eseményeire érzékeny megfigyelések, a leveleknek van egyfajta mikrokozmosza, miközben ez tudatosan keveredik egy másik szinttel, ahol nagy sorskérdések, s akár hatalmas politikai színterek említődnek. Nyilván Jósika – itt most nem tárgyalt – kontextusában ez azért rendkívül fontos, mert benne van irodalmi kálváriájának lényege is: nem tudta érvényesíteni levélírói képességeit, ehelyett korábbi divatokhoz alkalmazkodva, megszokott regényírói stílusában írt, így teljesen egy régebbi irodalmi kánon vonzásában maradt. S tökéletesen

lemaradt az akkoriban éppen gyorsan kurzust váltó „irodalmi versenyben” a modernebb nemzedékek mögött.

Fejerváry nyomai a mai világban

Az ember hajlamos lenne azt képzelni, hogy ez a történet a 19. század végén lezárult, legföljebb szép emlékei még éltek a két nagy háború közötti időkben. Azonban az interneten kutakodva kiderül, hogy a Fejerváry-örökségnek, hagyatékának még ma is megvan a maga utóélete és sorsa. Pl. az eredeti épületet, amit fent taglaltunk, mára lebontották ugyan, de egy újat építettek, amely 1979-ben nyílt

A Fejerváry egyetemi alapítvány mai honlapja

meg, és ami érdekes, *Fejerváry Egészségügyi Központ*ként nevezték el. Aztán nemrégén a Fejerváry-vagyonkezelők intézkedtek, hogy megváltják a Fejerváry Trust alapjait – 2009 végén a tröszt 1 412 871 dollár összvagyonot mutatott –, és összesen 1,35 millió dollárt utaljanak át az Iowa Állami Egyetemi Alapítványnak, hogy olyan ösztöndíjprogramot hozzanak létre, amely folyamatosan tud jelentős ösztöndíjakat biztosítani a Scott megyei (Iowa, Davenport körzete) mezőgazdasági, ill.

Ezek a mai képek Davenportból mutatják, hogy a Fejerváry név ma is forog, ma is él a közemlékezetben

agrárképzéses hallgatók számára. Az eredeti tröszt több mint 100 évnyi adminisztrációja után a vagyonkezelők azért döntöttek így, mert az eredeti formában az adók és az adminisztrációs költségek túlságosan felérték a tőkét és a kamatokat, és ez már nem felelhetett meg Fejérváry eredeti szándékának sem. Emellett egy modern, nonprofit alapítvány ösztöndíjakra fordítandó pénzeszközei összhangban állnak Fejérváry azon céljával, hogy segítsenek a rászorulóknak is, és az egész a mezőgazdasághoz is kapcsolódjon. A pénz illetően befektetésével Iowa állam évente körülbelül 50-60 ezer dolláros ösztöndíjkeretet tud mozgósítani.

* * *

Ez talán, itt a történet végén a megnyugtató kód: végül lehetővé vált az a csoda, hogy egy 130 éve meghalt ember – akinek emlékét tényleg őrzi a hálás utókor – nagylelkűsége még mindig a maiak életének javára válhat, ráadásul úgy, hogy mindez az eredeti ajándékozó szándékával teljes mértékben találkozik.

* *A szövegben idézett hosszabb részleteket magam fordítottam.*

* * *

Források:

Könyvek, cikkek és gyűjtemények:

Az emigráció teljes eseménytörténetére újabb feldolgozás Lukács Lajos *Magyar politikai emigráció 1849–1867* (Bp. 1984) című műve, de sok tekintetben nem pótolja Berzeviczy Albert régebbi munkáját: *Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849–1865*, Bp. 1922–1937. I-IV., az emigrációról: I. 343–407, ill. II. 255–324.).

Fejérváry Miklós leveleiből korábban jelentékeny mennyiséget adott ki Kardos Samu a *Régi Okiratok és Levelek Tára* című, ma már alig elérhető történeti folyóirat hasábjain (Báró Jósika Miklós kiadatlan levelei, ROLeVT, I. 45. és skk.), ahol rövid életrajz is található, de most forrásunk a teljes kiadás volt: Jósika Miklós: *Idegen, de szabad hazában* (szerk. Kokas Károly – Szajbély Mihály), beleértve a bevezető tanulmányt is. Bp. 1988. Jósika autográf albuma eredetijének örömteli kolozsvári előkerülési hírért Szajbély Mihály barátomnak köszönöm. Sok régi összefoglalás után (lásd Vasváry-gyűjtemény) újabban Dojcsák Győző könyvében olvashatunk Fejérváryról (*Amerikai magyar történetek*, Bp. 1985. 60–65.).

Egyéb adatainkat a szegedi Somogyi-könyvtárban őrzött Vasváry-gyűjteményből merítettük: így kéziratok K3b. vol. F1a/b 37-48., illetve Spelletich Paula visszaemlékezései (újságkivágatok)⁵; ugyanott S3/b 12-44. ill. S3/c 1-45. Ugyancsak *Vasváry Ödön gyűjteményében* található a hosszan idézett Marie E. Meyer emlékezés (Klny. a *The Palimpsest* 1928. jún. (no. 6.) vol IX.) kötetéből, amelyet Iowa államban adtak ki. A gyűjtő könyve maga is tartalmaz adatokat. (Vasváry, Edmund: *Lincoln's Hungarian Heroes*, Washington, 1939. Kertbeny Károly e vonatkozáshoz: Pogányné Rózsa Gabriella : Kertbeny Károly élete és könyvészeti tevékenysége = Könyvtári Figyelő 2012. (58.) évf. 1. sz.

Hálózati források:

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Fej%C3%A9rv%C3%A1ry_Mikl%C3%B3s_\(f%C3%B6ldbirtokos\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Fej%C3%A9rv%C3%A1ry_Mikl%C3%B3s_(f%C3%B6ldbirtokos))
<https://www.foundation.iastate.edu/s/1463/giving/start.aspx>
<https://archives.davenportlibrary.com/repositories/>
<https://history.iowa.gov/>
<https://historicmapworks.com/Map/US/40974/Davenport+Township/>
<https://pubs.lib.uiowa.edu/palimpsest/>
https://en.wikipedia.org/wiki/Fejervary_Park
<https://digital.grinnell.edu/islandora/object/grinnell:16204>
https://nyelvemlekek.oszk.hu/adatlap/muencheni_kodex
https://www.davenportiowa.com/government/departments/parks_recreation/locations/fejervary_park
https://en.wikipedia.org/wiki/Oakdale_Memorial_Gardens
[https://hu.wikipedia.org/wiki/Fej%C3%A9rv%C3%A1ry_Mikl%C3%B3s_\(katona\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Fej%C3%A9rv%C3%A1ry_Mikl%C3%B3s_(katona))
<http://mek.niif.hu/05800/05804/html/04.htm>
<https://www.findagrave.com/memorial/68886265/nicholas-fejervary>